

***Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj Državi
Hrvatskoj, urednik Milan Radanović, Srpsko
narodno vijeće, Zagreb, 2019, 462 str.***

Књига *Покатоличавање Срба у Независној Држави Хрватској* представља зборник радова који је објавило Српско народно вјеће 2019. године у Загребу. Зборник чини предговор и пет научних радова. У предговору уредник Милан Радановић доноси преглед радова објављених у зборнику, са освртом на значај његове оквирне теме.

Први рад *Преверавање Срба у Независној Држави Хрватској* потекао је из пера др Милана Кољанина. У свом дугогодишњем научном раду Кољанин је остварио значајне резултате на пољу изучавања ратних злочина, расизма и антисемитизма на простору Србије и Југославије у првој половини 20. века. Свој рад о преверавању Срба на римокатоличку веру у НДХ Кољанин започиње анализом односа Римокатоличке цркве и њеног свештенства према НДХ и новом поретку насталом по капитулацији Краљевине Југославије априла 1941. године. Обрадио је институционалну сарадњу, као и интересне и идеолошке оквире у којима су деловале НДХ

и Римокатоличка црква у свом односу према Србима. Анализом положаја Срба и Српске православне цркве у раду је обухваћена и њихова позиција у односу на грко-католичку и протестантске цркве, али и исламску заједницу. Као пресудну годину за преверавања Срба у НДХ Кољанин види 1942, у којој је, по његовом мишљењу, дошло до својеврсног краха ове политике, али не и до њеног потпуног напуштања. Током 1942. године врх усташке државе иницира стварање Хрватске православне цркве, којом је требало да покаже да не жели да искорени православље. По мишљењу аутора, стварање ХПЦ довело је до престанка рушења православних богомоља у НДХ 1942, јер је требало да припадну овој новоформираној црквеној организацији. До тада је срушен велики број старих српских цркава и храмова, а њихов непроцењиви инвентар, у виду иконостаса и других уметнина, махом је опљачкан и однесен у Загреб. Свој рад Кољанин завршава анализом одлука ЗАВНОХ-а, од 25. августа 1944, о поништавању

присилног прекрштавања Срба. Кривицу за овај феномен који, по аутору, није виђен у готово ниједном делу окупиране Европе, осим у НДХ, партизани су сваљивали иницијално на окупатора и усташе. Каснији развој догађаја довешће до постепеног преношења кривице на загребачког надбискупа Алојзија Степинца и Римокатоличку цркву. Кољанин напослетку закључује да је у периоду од 1941. до 1945. године покатоличавањем највероватније било обухваћено око 240 000 Срба. У писању овог рада коришћени су необјављени и објављени извори, штампа, као и бројна дела југословенске, српске и хрватске историографије. Од необјављених извора треба поменути документа похрањена у Архиву Југославију, Архиву Србије, Војном архиву, Националном архиву у Вашингтону, Архиву Војводине, Музеју жртава геноцида, Институту за савремену историју и у Музеју Срема.

Други рад у зборнику носи назив *Вјерски пријелази с православне на римокатоличку и гркокатоличку вјероисповијест (прекршавања) на подручју Загребачке надбискупије између 1941. и 1945. године*, а његов аутор је научни саветник загребачког Института за миграције и народности др Филип Шкиљан.

У свом научном раду Шкиљан се највише бавио историјом мањинских заједница на простору Републике Хрватске. Рад започиње објашњењем терминологије коју су својевремено користили црквени и државни органи у процесу проверавања. Затим аутор говори о историјату односа југословенске државе и Римокатоличке цркве између два светска рата, као и односу Римокатоличке цркве са НДХ у току Другог светског рата. Истовјетно као и Кољанин, Шкиљан сматра да је укупан број превјерених Срба у НДХ око 240 000, а да је масовно проверавање окончано 1942. године када је основана ХПЦ. Посебно поглавље аутор је посветио питању историјских извора значајних за ову тему, али и методолошким проблемима са којима се као историчар у истраживању суочавао. Од извора који су коришћени посебно се истиче архивска грађа Надбискупског архива у Загребу, Хрватског државног архива и Државног архива у Бјеловару. У засебном делу рада изложени су квантитативни подаци који се односе на проверавање Срба и демографску структуру територије коју је обухватала Загребачка надбискупија. У првој табели изложен је број становника у котарима (срезовима) на подручју

Загребачке надбискупије по попису из 1931. године, са посебно издвојеним бројем православаца за сваки котар и њиховим процентуалним уделом. Друга значајна табела представила је број проверених Срба по жупама Загребачке надбискупије у периоду 1941–1945. за сваку годину појединачно, где се наводи да их је било 68 432. Трећа табела односи се на број православних верника који су до 1944. прешли на римокатоличку веру, на основу извештаја жупника до 1944. године. У наставку рада Шкиљан се посветио анализи проверавања у појединим местима и крајевима надбискупије, наводећи притом и појединачне примере и сведочанства. У закључку рада аутор наводи да је удео Срба подвргнут проверавању на територији Загребачке надбискупије износио око 20%, што се уклапа у поменути податак о 68 432 особе. Поред насиља усташког режима, као кључног иницијатора проверавања, Шкиљан наводи и личне мотиве појединаца, попут очувања безбедности, посла и имовине.

Трећи рад у зборнику је *Присилна асимилација, интернације и масакри. Положај покатолических Срба у Великој жупи Барања 1941–1942*, чији је аутор Милан Радановић, историчар из Архива

Срба у Хрватској, органа Српског народног вијећа. У првом делу рада аутор анализира политику НДХ према Србима у Великој жупи Барања, проучавајући усташке злочине и приступ у проверавању на римокатолицизам у различитим регионима. У наредном поглављу Радановић поставља тезу о националној асимилацији Срба, као крајњем циљу покатоличавања. Значајну пажњу посвећује и питању главних протагониста покатоличавања у овој великој жупи, где анализира ликове и дела црквених и државних великодостојника усташке државе на том простору. У два одвојена поглавља Радановић је анализирао покатоличавање Срба у источном делу Велике жупе Барања, односно на простору Ђаковачке и Сремске бискупије, и у западном делу ове административне јединице НДХ, односно на простору Загребачке надбискупије. Последња четири поглавља свог рада аутор је посветио судбини Срба са подручја Велике жупе Барања током 1942. године. У тим поглављима фокус истраживања је, поред покатоличавања, проширио и на масовне злочине над Србима од стране оружаних снага НДХ, интернације у логоре, казнене експедиције, али и на оружани отпор Срба кроз партизански

покрет. У писању свог рада Радановић је користио бројне изворе и литературу. Од извора се на првом месту могу издвојити архивска документа из Хрватског државног архива, Државног архива у Осијеку, Војног архива у Београду, Архива Југославије и Архива Србије. Поред објављиваних докумената, коришћена је и мемоарска и дневничка грађа. На крају рада читаоцима су представљене и оригиналне фотографије савременика које приказују покатоличавање српског становништва, као и верске обреде римокатоличког клера са раније провереним Србима у Великој жупи Барања.

Рад др Игора Мркаља, историчара Баније и српског народа на том простору, носи наслов *Словенац међу Хрватима и Србима: Франц Жужек, жупник у Глини, 1927–1955*, у којем је представљена биографија Франца Жужека, словеначког римокатоличког свештеника. Аутор наводи да је Жужек рођен у селу Маролче код Љубљане 1886. године. Истру у којој је службовао морао је напустити под притиском Италијана, па је отишао у Глину. Као Словенац деловао је у средини која је била мешовитог етничког састава, са значајним бројем Срба и Хрвата у укупној популацији, у бурним времени-

ма између ратова и током Другог светског рата. У периоду постојања НДХ он је, у својству римокатоличког свештеника, уживао немали утицај, али с обзиром на то да није био Хрват усташке власти су га посматрале са неповерењем. Његово порекло и недостатак значајних веза са усташком организацијом пре рата, условили су да се дистанцира од усташке државе, што је његову писану заоставштину учинило значајним историјским извором за проучавање погрома над Србима у Глини од стране усташке власти. Мркаљ је кроз биографију и заоставштину Франца Жужека изложио историјат Глине и глинског краја у току Другог светског рата, али и у послератном периоду, у којем је на својеврсни начин у јавности испитивана Жужекова улога у Глини током рата. У раду су представљене и фотографије настале у међуратном периоду и током Другог светског рата у Глини.

Пети и последњи рад у зборнику носи наслов *Рушење православних цркава на подручју Пакрачко-славонске епархије почетком Другог светског рата: осврт из угла сачуване епархијске архиве*. Аутор овог рада је др Александра Кучековић, професорка на Факултету ликовних уметности у Београду. На почет-

ку рада ауторка образлаже питања везана за тему и проблеме са којима се суочила као истраживач. Као посебан проблем у изучавању ових цркви и храмова наводи и недостатак сећања, проузрокован демографским пражњењем тог простора, која би могла да употпуне поједине празнине у сачуваним документима. Професорка Кучековић пише о историјату српских цркава на подручју Пакрачко-славонске епархије, периодима њихове изградње и појединоштима, и наводи податке о рушењу током Другог светског рата. Ауторка је пописала 55 српских православних богомоља, по насељима на територији епархије, навела датуме и околности рушења, као и податке о судбини остатака након рата. Фотографије појединих храмова обухваћених овом студијом нарочито су драгоцене, поготово ако се зна да потичу из

периода пре 1941. године и да већина фотографисаних богомоља никада није обновљена.

У закључку можемо рећи да су аутори радова, као истраживачи са значајним претходним искуством у бављењу овом и сличним темама, детаљно обрадили теме својих истраживања, обухвативши различит спектар историјских извора, првог и другог реда, као и литературе. Зборник радова *Покатоличавање Срба у НДХ*, чији је издавач Српско народно вијеће, значајан је допринос изучавању феномена проверавања Срба на подручју Независне Државе Хрватске током Другог светског рата, као саставног дела геноцида који је усташки режим спроводио над српским народом.

потпоручник
Милош Чорбић М.А.